

דבר העורך

בזכות נשים צדקניות

המאמר שלפנינו דן בגדר החיוב ההלכתי של נשים בתפילה, אולם הכל מודים בחשיבות תפילת הנשים, שמעלת תפילתן היא גדולה ונשגבה מאוד, ויש בכוחן להמשיך שפע טובה וברכה לכל ישראל.

מצינו **בגמ'** (ברכות דף ז: מיום שברא הקב"ה את עולמו, לא היה אדם שהודה לקב"ה, עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר (בראשית פרק כט פסוק לה) הפעם אוֹדָה אֶת ה'.

ומבואר **בגמ'** (ברכות דף לא.) כמה הלכות חשובות וגדולות שלומדים מתפילתה של חנה; הלכה ראשונה שהמתפלל צריך לכוון את ליבו, שנאמר (שמואל א פרק א פסוק יג) וְחָנָה היא מְדַבֶּרֶת על לִבָּהּ. הלכה שנייה שהמתפלל צריך לחתוך את התפילה בשפתיו, שנאמר רק שִׁפְתֶיהָ נְעוּת. הלכה שלישית שאסור להגביה את הקול בתפילה, שנאמר וְקוֹלָהּ לא יִשְׁמַע. הלכה רביעית ששיכור אסור להתפלל, שנאמר וְיִחְשְׁבָהּ עָלַי לִשְׁכָּרָה.

וכתב על כך **כ"ק האדמו"ר מביאלה זצוק"ל** (מבשר טוב מעלת התפילה נשים' בפתיחת הספר, ועמוד נז), דבר זה מורה עד כמה הקב"ה מחשיב תפילות נשות ישראל באופן מיוחד, כי בוודאי שהקב"ה סובב עניניו זה שגלמד הלכות תפילה מחנה, לרוב מעלת תפילת האשה.

יותר מכך מבואר **בגמ'** (תענית דף כג.) שאבא חלקיה ואשתו התפללו על הגשמים, ותפילת אשתו נענתה תחילה, אפילו שאבא חלקיה היה צדיק יסוד עולם, כמבואר בגמרא שכאשר בני דורו הוצרכו לישועה, היו באים אליו שיתפלל עבורם. הרי שמעלת תפילת האשה נעלית מאוד.

עוד מצינו כי בזכותן של נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים, ובזכותן עתידין אנו להיגאל גאולה שלמה אי"ה.

כמו שאמרו **בגמ'** (סוטה דף יא:) **ובילקוט שמעוני** (תהלים רמז תשצה) בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים קודם זמנם. ולא רק גאולת מצרים היתה בזכותן, אלא בכל הדורות בני ישראל נגאלים בזכות הנשים, כמו שאמרו **במדרש זוטא** (רות פרק ד פסוק יא) אין הדורות נגאלים אלא בזכות נשים צדקניות שבדור, **שנאמר** (תהלים פרק צח פסוק ג) זָכַר חֲסִדוֹ וְאַמְנוֹתָו לְבַיִת יִשְׂרָאֵל, 'לבני ישראל' לא נאמר אלא 'לביית ישראל'.

בברכת התורה
עקיבא יוסף לוי

נושא הגיליון

'חיוב נשים בתפילה'

וּתְתַפַּל חֲנָה וְתֵאמַר

תפילה כהלכה: בהמשך לסדרת 'תפילה כהלכה', שהתבאר בגיליונות 442-437 עניני 'כוונה בתפילה', נושא הגיליון הנוכחי 443 בענין 'חיוב נשים בתפילה', ובהמשך לכך הגיליונות הבאים בנושא מנהגי הנשים בתפילה ובקריאת שמע.

האם נשים חייבות להתפלל, והאם צריכות דוקא להתפלל שמונה עשרה, או מספיק להן לומר בקשה אחת. מהו עיקר הדין, וכיצד נוהגות למעשה, והאם יש פטור לנשים הטרודות ומטופלות בילדים.

1. נשים חייבות בתפילה!

חיוב גמור: יש דין ברור **במשנה** (ברכות דף כ) ללא חולק, שנשים חייבות בתפילה, ונחלקו הראשונים בטעם חיוב נשים בתפילה, ותלוי בגירסאות השונות בגמ'.

רחמי וניהו: הגירסא הראשונה כפי שמופיע לפנינו בגמ', וכך שיטת **רש"י** (ד"ה הכי גרסינו), **תוס'** (ד"ה בתפילה), שחייבות בתפילה משום 'דרחמי וניהו' שהתפילה היא בקשת רחמים, וגם נשים צריכות רחמים.

והיה צד בגמ' לפוטורם, כדן מצות

עשה שהזמן גרמא, שהרי אומרים בתפילה עָרֵב וְבָקַר וְצִהָרִים, מלשון **הפסוק** (תהילים פרק נה פסוק יח) עָרֵב וְבָקַר וְצִהָרִים וְאֵשִׁיחָהּ וְאֶהְיֶה קוֹלִי, ואפילו במצוות דרבנן פטורות במצות עשה שהזמן גרמא, כמו שרואים בהלל וקידוש לבנה, ועל כך חידשה המשנה שלמרות זאת אינן פטורות, משום 'דרחמי וניהו'.

כלומר, לפי שיטה זו, נשים חייבות בתפילה מדרבנן, משום שייסוד התפילה הוא בקשת רחמים, וגם נשים צדקות לבקשת רחמים.

אין הזמן גרמא: מאידך שיטת **הרי"ף** (ברכות דף

של רש"י והרמב"ם נעוצה במחלוקת קודמת; הרמב"ם (הלכות תפילה פרק א הלכה א, ספר המצוות מצוה ה) לשיטתו, שמצות עשה מדאורייתא להתפלל כל יום, **שנאמר** (שמות פרק כג פסוק כה) וְעַבְדְּתֶם אֶת ד' אֱלֹהֵיכֶם, ועבודה שבלב זו תפילה, **שנאמר** (דברים פרק יא פסוק יג) וּלְעַבְדוֹ כָּל יְמֵי חַיֵּיכֶם. אך מנין התפילות וזמנם אינם מהתורה, וממילא נחשב מצות עשה שאין הזמן גרמא, שהנשים חייבות (ואינו

יא: מדפי הר"ף) **והרמב"ם** (תפילה פרק א הלכה א-ב), שטעם חיוב נשים בתפילה הוא מדאורייתא, ככל מצות עשה שאין הזמן גרמא שהנשים חייבות, והרי יש מצוה דאורייתא להתפלל כל יום. ורק מדרבנן חידשו מנין ונוסח וזמן התפילות, והר"ף גרס בגמ' "מאי טעמא, משום דמצות עשה שאין הזמן גרמא". וראה עוד את סתימת לשון הרמב"ם (תפילה פרק ו הלכה י), נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפילה.

דומה לחיוב קריאת שמע דאורייתא, שהזמן המסוים בְּשֶׁכֶפְךָ וּבְקוֹמְךָ, גורם לחיוב שיבוא, ולכן נשים חייבות. והרמב"ם גרס בגמ' רק את הטעם שאין הזמן גרמא, ולא גרס 'דרחמי'.

כלומר, לפי שיטה זו, נשים חייבות מדאורייתא בתפילה בכל יום, כדין מצות עשה שאין הזמן גרמא, כי התפילה היא לכל אדם כל היום ללא הפסק.

דרבנן: אבל רש"י ותוס' סוברים כשיטת הרמב"ן (השגות לספר המצוות מצוה ה) שעיקר חיוב תפילה הוא מדרבנן, שקבעו אנשי כנסת הגדולה תקנה להתפלל שמונה עשרה ברכות בזמנים קבועים ומסוימים, שחרית ומנחה חובה וערבית רשות, והיה צריך להיות דינו כמצות עשה שהזמן גרמא מדרבנן שנשים פטורות, אלא טעם החיוב, כי תפילה היא בקשת רחמים, וגם נשים בעו רחמי.

גם השו"ע (סימן קו סעיף ב), לפי הבנת המג"א ורוב הנושאי כלים סובר כשיטת הרמב"ם שמשפיק בקשה אחת ביום, אמנם לשיטת הט"ז השו"ע פוסק כשיטת רש"י ותוס' שצריכות להתפלל שמונה עשרה.

לכל הדעות, נשים פטורות מחיוב תפילה במניין וחיוב תפילה בבית הכנסת, אמנם המתפללות במניין ובבית הכנסת יש להן בזה זכות ומעלה.

2. טעמים נוספים

נפק"מ: לפי זה מחדש המגן אברהם, שיש נפק"מ להלכה מהמחלוקת, לפי שיטת הרמב"ם שכל החיוב של נשים הוא רק משום שהתפילה דאורייתא אין הזמן גרמא, אם כן חייבות רק תפילה אחת ביום שיש בה בקשה, ולא צריכות להתפלל בנוסח של שמונה עשרה, וכן נוהגות הרבה נשים שאין מתפללות שמונה עשרה בתמידות שחר וערב, אלא אומרות מיד בבוקר אחרי נטילת ידים איזה בקשה, ומדאורייתא די בזה. ומוסיף המגן אברהם, ואפשר שגם חכמים לא חייבוים יותר, אבל לשיטת הרמב"ן שחייבות בתפילה מדרבנן משום דרחמי ניהו, חייבות להתפלל בנוסח של שמונה עשרה, וכן חייבות בכל התפילות.

שני טעמים: כתב רבינו יונה למרות שהתפילה היא מצות עשה שהזמן גרמא, כיון שאמרו 'הלואי שיתפלל האדם כל היום כולו', לכן נחשב כמצוה שאין הזמן גרמא, אי נמי מפני שהיא רחמים. ומבאר המעדני יום טוב שרבינו יונה לא גרס בגמ' טעם לחייב נשים בתפילה, ולכן ביאר מסברא את שני הטעמים, גם משום שאין הזמן גרמא, וגם משום שהתפילה היא רחמים.

הדגש נוסף לחייב נשים בתפילה, מבואר בלבוש (סימן קו סעיף ב) שכל היום וכל הלילה זמנה, או התפילה עצמה או תפילת התשלומין.

תפילת חנה: מקור מחדש מצינו בילקוט שמעוני (שמואל א רמז פ) על הפסוק (שמואל א פרק ב פסוק א) וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה, מכאן שנשים חייבות בתפילה, שהרי חנה התפללה שמונה עשרה ברכות.

זהירות: כתב רבינו יונה (אגרת התשובה לרבינו יונה אות עט) תהא האישה זהירה להתפלל ערב ובוקר וצהריום. ולגבי אנשים כתב (אות ח) וחייב אדם להתפלל בכל יום. ומדייק המשנה הלכות (חלק יא סימן עה) מלשונו, שאין לאשה חיוב גמור מדינא להתפלל תפילה בזמנה כמו אנשים, אלא זהירות מצד מעלת התפילה, שהרי רק באנשים כתב לשון 'וחייב אדם' ואילו באשה כתב 'תהא האישה זהירה'.

3. שיטת המגן אברהם

ותמהו הפרי מגדים (סימן קו אשל אברהם ס"ק ב), והמגן גיבורים (אלף המגן סימן קו ס"ק ג), והחסד לאלפים (סימן קו אות א), והשדי חמד (שו"ת אור לי סימן ח), איך כתב המגן אברהם שמשפיק בקשה אחת ביום לשיטת הרמב"ם, הרי מפורש ברמב"ם (הלכות תפילה פרק א הלכה ב), ומקורו מהספרי (דברים מא), שחיוב מצות תפילה מן התורה הוא על פי הסדר של 'שבח בקשה והודאה', ואם כן צריך שתקדים שבח לבקשה, ותסיים אחריה בהודאה.

דאורייתא: מבואר במגן אברהם (ס"ק ב), ויסוד דבריו מבואר גם במאירי (ברכות דף כ:), שהמחלוקת

בשער הציון (ס"ק ה) ציין ברמיזה לקושיא זו, שהפרי מגדים והמגן גיבורים מפקקים על המג"א. ועוד ציין, שהמג"א סותר עצמו למה שכתב (סימן ע ס"ק א) שנשים צריכות לסמוך גאולה לתפילה, נמצא שחייבות להתפלל שמונה עשרה.

ויש מתרצים את הקושיא הראשונה על המג"א,

אזהרה לכהנים דרחוב בר אילן

עדכוני הלכה

אזהרה לכהנים

חדש: במסגרת העבודות בתוואי הרכבת הקלה בירושלים, אותרה מערת קבורה ברחוב בר אילן 24 סמוך לרחוב כי טוב. החברה המבצעת בנתה תחת הכביש 'כיפין' על גבי כיפין בפיקוח הלכתי צמוד. הטומאה יוצאת דרך צינור ברזל כפוף במדרכה צמוד לגדר הכנין. על הצינור מודבק 'מודעת אזהרה' בנוסח הבא:
אזהרה לכהנים, אסור לגעת או להאילן על הצינור מפני טומאת מת. חשוב לדעת: שאסור גם להכניס יד או רגל תחת הצינור, ותחת הנקב מקום יציאת הטומאה.

מצוה פרסם: בגיליון הקודם (מספר 442) פורסם במדור 'עדכוני הלכה' אזהרה לכהנים: ברחוב בר אילן בירושלים, אותרה מערת קבורה, ובנו 'כיפין' על גבי כיפין' להציל מהטומאה, והטומאה יוצאת דרך צינור ברזל כפוף עם פתח בראשו, והאזהרה לכהנים לא לגעת ולא להאילן על הצינור, ולא להכניס יד ורגל תחת הצינור.

הפרסום עורר הדים רבים, כאשר הג"ר משולם יואל וורמסר שליט"א, בירר סוגיא נפלאה זו יחד עם הג"ר אליהו זילברמן שליט"א, והג"ר יצחק קורלנסקי שליט"א והג"ר יהושע גרינוולד שליט"א.

רבים תמהו על האזהרה, מה טעם האיסור לכהנים להאילן על הצינור המוליך את טומאת המת, הרי הטומאה אינה יכולה לבקוע לחוץ. רק דרך הפתח שבצינור ולא דרך הצינור עצמו, שהרי הצינור עצמו מחובר לקרקע ולא נטמא?

והתשובה היא, שאכן הטומאה יוצאת רק דרך פתח הצינור, ומשם הטומאה מתפשטת תחת כל הפתח מכח החלק העליון של הצינור, משם ממשיכה הטומאה להתפשט אל כל החלל שתחת הצינור מחמת תחתית הצינור שמאילן עליו, ומשום כך אסור לכהן לחבר את ידו או להאילן על הצינור מכל צד (עד החלק שכנגד העמוד הארוך שמחובר לקרקע) לפי שידו המתחברת לאהל ממשיכה את הטומאה שתחת הצינור אל ידו של הכהן, ועל ידי 'המשך האהל' הכהן מטמא את עצמו.

ומכל מקום מוסיף המשנה ברורה: וכל זה לענין שחרית ומנחה, אבל תפילת ערבית שהיא רשות, אך על פי שעכשיו כבר קיבלוהו עליהם כל ישראל לחובה, מכל מקום מבואר **במגן אברהם** (סימן רצט ס"ק טז), **ובפרי מגדים** (פתחה) כוללת להלכות תפילה), **ובשו"ע הגר"ז** (סעיף ב), שהנשים לא קיבלו עליהן חיוב תפילת ערבית, ורובן אינן מתפללות ערבית.

וכעין זה כתב **המשנ"ב** (סימן רצט ס"ק לז) בשם **המגן אברהם** (סימן רצט ס"ק טז) שנשים לא מבדילות בתפילה, כי רובן לא נהגו להתפלל ערבית במוצאי שבת.

תפילת מוסף: לגבי חיוב נשים בתפילת מוסף, מביא **המשנ"ב** את מחלוקת האחרונים ואינו מכריע ביניהם; לדעת **הצ"ח** (ברכות דף כו.), **ועמודי אור** (סימן ז), פטורות מדין מצות עשה שהזמן גרמא, שזמן הקרבנות בזמן מיוחד, ושאינן מתפללות שחרית מנחה וערבית שבימות החול הן רחמי, ולכן חייבות אפילו בשבת, אבל תפילת מוסף כיון שאינה רחמי וגם הזמן גרמא פטורות, ומכל מקום הרשות בידם להתפלל מוסף.

סיבה נוספת לפטור, כתב **בשו"ת בשמים ראש** (סימן פט) הביאו **הגרע"א** (שו"ת מהדורא קמא סימן ט, גיליון השו"ע סימן קו ס"ק א), כיון שאין לנשים חלק בקרבן מוסף שבא ממחצית השקל, לכן לא חייבות בתפילת מוסף.

ולדעת **המגן גיבורים** (אלף המגן סימן קו ס"ק ד) חייבות, כי לשיטת **הירושלמי** כפי הבנת **הראב"ד והרא"ש והרשב"א** מתחילה היתה התקנה להתפלל י"ח ברכות במוסף, וכיון שמתחילה היה חיוב גמור משום דרחמי ניהו, לא נפסק החיוב.

שבאמת כוונת המגן אברהם שצריכות לומר בקשה עם שבח לפני הוודאה לאחריה. ועוד מתרצים, שסבר המג"א ששבח לפני הוודאה לאחריה אינה מעכבת את התפילה, והנשים עושות רק את העיקר המעכב.

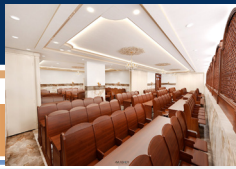
4. שיטת השאגת אריה

שמונה עשרה: לעומת שיטת המגן אברהם, רוח אחרת היתה עם **השאגת אריה** (סימן יד), **והפרי מגדים** (פתחה לסימן פט), **והכפות תמרים** (למהר"מ חביב, סוכה דף לח.), שגם לפי שיטת הרמב"ם גורסים בגמ' 'משום דרחמי ניהו', והוא הסבר מדוע נשים חייבות בכל התפילות כמו האנשים. כי מצד הנימוק של תפילה דאורייתא, היה צריך להיות שמספיק בקשה אחת ביום ולא חייבות להתפלל שמונה עשרה, ולכן צריך את התוספת של 'רחמי ניהו', לחייבן בכל התפילות בנוסח שמונה עשרה כפי שקבעו חז"ל.

ומוכיח דבריו הכפות תמרים, מלשון **הרמב"ם** (הלכות תפילה פרק ו הלכה י), נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפילה, ומשמע מסתימת הלשון שהכוונה שחייבות בכל התפילות.

5. הכרעת המשנ"ב

אזהרה לנשים: הכרעת **שו"ע הגר"ז** (סימן קו סעיף ב), והרחיב בזה **המשנ"ב** (סימן קו ס"ק ג, ד), שהנשים חייבות להתפלל שמונה עשרה, כי **רוב הפוסקים והשאגת אריה** נוקטים, שעיקר הדין להלכה, כשיטת **הרמב"ן** שחיוב תפילה רק מדרבנן, וגורסים בגמ' 'דרחמי ניהו', וחיוב התפילה מן התורה הוא רק בזמן צרה (תוס' ברכות דף כ: וסמ"ק). ומסיים המשנה ברורה "על כן יש להזהיר לנשים שיתפללו שמונה עשרה".

משיב כהלכה

סיכום הגיליון:

דינים העולים

- א. תפילת נשים: נשים חייבות בתפילה. ונחלקו הראשונים בטעם החיוב; א. התפילה היא בקשת רחמים וגם נשים צריכות רחמים. ב. התפילה אינה מצות עשה שהזמן גרמא. ג. שני הטעמים נכונים.
- ב. נפק"מ: המגן אברהם תולה זאת במחלוקת הקדומה האם חיוב תפילה מדאורייתא או רק מדרבנן, ונפק"מ האם מוספיק תפילה קצרה עם שבת לפנינה והודאה לאחריה, או שצריך שתי תפילות ביום.
- ג. ההכרעה: לפי הכרעת המש"ב חייבות בתפילת שמונה עשרה שחרית ומנחה, ומצוה להזהירם להתפלל שמונה עשרה. אבל תפילת ערבית שהוא רשות לא קיבלו עליהן חובה, ורובן אינן מתפללות ערבית.
- ד. מוסף: נחלקו הפוסקים האם נשים פטורות מתפילת מוסף, מדון מצוה עשה שהזמן גרמא, ומשום שאין לנשים חלק בקרבן מוסף, או שחייבות כי מתחילה היה רחמי.
- ה. מעלות: נשים פטורות מתפילה במניין, ומתפילה בבית הכנסת, אמנם המתפללות במניין ובבית הכנסת זוכות במצוה מן המובחר.
- ו. המנהג: מנהג הנשים למעשה יתבאר אי"ה בגיליון הבא.

הפרס השבועי 100 שקל מזומן
הזוכה בפרס גיליון 442 בסך 100 שקל מזומן
הבחור החשוב כמר אליהו מאיר בינג הי"ו
שיבת תושבי תפילה

שאלה: כיצד נוהגות הנשים לגבי חיוב תפילה בכל יום?

ביאור מנהגי קהילות ישראל האם נשים חייבות בשמונה עשרה או שמספיק בקשה. הבדלי הדינים לפי גילי; בנוז, קטנות, בנות גדולות, נשים נשואות, נשים עם ילדים, נשים מבוגרות.

מקורות: שיחות החפץ חיים (חלק א אות כז), ארחות רבינו (חלק א עמוד קטז), הליכות שלמה (פרק ב דבר הלכה אות ה), אבן ישראל (חלק ט סימן סא), קובץ תשובות (חלק א סימן יד), דעת נוטה (חלק א תפילה אות ו), אור לציון (חלק ב פרק ז אות כד), ילקוט יוסף (אוצר דינים לאשה ולבת סימן ט), תשובות והנהגות (חלק א סימן עד, חלק ה סימן מה), הליכות בת ישראל (פרק ב הערה ג), פסקי תשובות (סימן קו סעיף ב), אשי ישראל (פרק ב) הערה צד, פרק ז הערה ט).

במדור זה מופיעה שאלה בנושא הגיליון הבא, כל מי ששולח תשובה נכונה יכול לזכות בפרס. בחירת הזוכה על דעת רבני הילכתא ולפי החלטתם הבלעדית. התשובות המובחרות ישלבו במידת האפשר בגיליון הקרוב. כבדי להשיב ולהגיש תשובה, מספיק לעיין במראה מקום אחד! נא לשלוח את התשובות עד יום ראשון הקרוב בערב (תשובה שתגיע אחר יום ראשון תיחשב לשבוע הבא). בצירוף פרטי המשיב (שם, טלפון, מקום לימוד), באחת מהאפשרויות הבאות:

1. בקו 'הילכתא' טלפון 02-5377085 שולח 4
2. בעמודות 'נדרים פלוס' ו'קהילות', קופת 'הילכתא' - 'עומק הפשט'
3. בחדר 'קול השו"ן', ישיבת מיר ירושלים, תיבת 'הילכתא'
4. בפקס מספר 1532-6507823
5. במייל 5047867@gmail.com

ברכת מזל טוב לידיד מכון הילכתא הג"ר מנחם אדלר שליט"א וי"ו מכון 'אש התורה', לרגל הולדת בתו בשעטו"מ הי רצון שיזכה לרוות ממנה ומכל צאצאיו רוב נחת דקדושה

המרכז הרפואי

האוניברסיטה

הדסה

מיטודו של ארסנו נשות הדסה

עדכוני הלכה

ארכת בת עמי

הסלוגן של בית החולים 'הדסה עין כרם', המופיע על כל החפצים של בית החולים, גם על הסדינים והכריות והשמיות, הוא כלשון הפסוק (ירמיה פרק ח פסוק כב) אַרְכַּת בַּת עַמִּי (בפסוק כתוב ארכת בלי ו', ובסלוגן כתוב ארוכת עם ו'). ונשאלה השאלה האם כל הפריטים של בית החולים, טעונים גזירה מחמת שרשום עליהם שלוש מילים של פסוק, וצריך לנהוג בהם בכבוד הראוי.

השאלה הופנתה לועד ההלכה לענייני גזירה והג"ר יחזקאל פיינהנדלר שליט"א מחבר ספר גזי הקודש, והשיבו שבמקור של הפסוק לא מדובר על רפואה גשמית, ולכן השימוש בפסוק כאן הוא מליצה, ואינו מצוה גזירה, והביאו בשם הג"ר ניסים קרליץ זצ"ל שרק אם יופיע גם המקור של הפסוק, יחשב ככוונה לפסוק, ויהיה טעון גזירה.

נושא הגיליון הבא:

'מנהגי הנשים בתפילה'

טלו חלק ביזיכו הרבים העצום, והשתתפו בהוצאות הגיליון הבא

הגיליון נועד לעזור את לב הלומדים, נא לא לסמוך על הדברים הלכה למעשה בלי לעיין במקורות

ברכת מזל טוב לידיד מכון הילכתא הר"ר אהרן ריבלין שליט"א לרגל שמחת נישואי בתו תחי' עם החתן המופלג כמר יהודה יעקב הי"ו ב"ר אלעזר משה ויספיש שליט"א
יהי רצון שיזכו לבנות בית נאמן בישראל על ארני התורה והיראה

קו מידע הלכתי

02-5377-085

מכון הילכתא

02-535-0535 מענה אנושי בית הוראה מערכת הגיליון

5047867@gmail.com לקבלת הגיליון במייל: 02-6507823

7823-6507823-02 פקס

ניתן להאזין לשיעורים, הודעות, עדכונים, רישום לגרלות, ועוד...

הילכתא

לדעת לחיות כהלכה

גיליון שבועי עומק הפשט
 שיעורים וימי עיון
 בית הוראה טלפוני
 ביורוי הלכה אקטואליים
 קו מידע הלכתי
 חוברות הדרכה